

Fotod: Terje Atonen

Toiduhuvilise teejuht **Lõuna-Eestisse**

Kõige meeldejäavamad kultuuriretked salvestuvad mälusoppidesse meelte kaudu, millest üks olulisemaid on maitsemeel. Just sellepärast leiab Euroopa kultuuripealinn Tartu 2024 põhiprogrammist mitu Lõuna-Eesti kogukonnaprogrammi sündmust, mis keskenduvad piirkonna toidutraditsioonide tutvustamisele ja võluvad külastajaid põnevate kohalike maitsetega.

Tartu kannab 2024. aastal Euroopa kultuuripealinna väärikat tiitlit koos Lõuna-Eestiga, mis on rikas oma rahvakildude ja neile ainumase toidupärimuse poolest. Suudaksid sa aga ette kujutada üht tõeliselt lähedat kultuuripealinna ilma köögi-kunsti suurteosteta? Ei suudaks, muidugi!

Lõuna-Eesti kogukonnaprogramm hõlmab suuremaid ning väiksemaid toidusündmusi ja sündmustesarju, mille raames saab kultuuripealinna aasta vältel kohtuda piirkonna elujõuliste kogukondade ja nende pakutavate kohalike maitsetega. Järgnevalt valik toidusündmusi igale maitsele.

Seto Kostipäivä melu Inara Vanavalgõ Kohvitarõ õuel. Mikitamäe vanasse koolimajja rajatud kohvitaras pakub perenaine Inara Luigas traditsioonilisi seto toite.

ObiNizza Üülokaal pakkus kostipäeval Obinitsas unustatud ja uimastavaid maitseid, kostus nii värsked serenaade kui ka hästilaagerdunud hitte.

Kirsi talos Meremäel sai mekkida perenaise vanaema retseptidest inspireeritud setopäraseid roogasid, samuti kuulda seto leelot.

Nii nagu Tartu 2024 Lõuna-Eesti kogukonnaprogramm tervikuna, nii on ka selle raames aset leidvate toidusündmuste valik huvitav ja väärib eraldi käsitlemist. Enne konkreetsete sündmuste poole kiikamist peab aga ütleva, et inimeste huvid ja maitseed on kindlasti erinevad, kuid kultuuripealinn just seda tähendabki – uute kohtumiste, kogemuste, maitsete paljusust, kus igaühele leidub midagi.

Seda kinnitab Lõuna-Eesti kogukonnaprogrammi 2023. aasta kogemus. Mullu suvest hooga käima läinud kogukonnasündmustest võttis osa ühtekokku 16 610 inimest, seejuures suurima osavõtuga olid just toidusündmused. Tartumaa toidusündmuste sari „Tirin“ tõi uudistama, arvamust avaldama ja uusi toidunippe õppima enam kui 6000 inimest, Seto Kostipäiv meelitas seto traditsioonilist toitu mekkima üle 4000 inimese ning Rõuge kogukonnafestival „Mina tean, kust tuleb minu toit“ märkis end sündmuste kaardile rohkem kui 2000 osalejaga.

Kultuuripealinna sündmustele juba eelmise aasta suvest LEADER-tegevusrühmade toel hea hoo sisse lükanud Lõuna-Eesti kogukonnaprogramm hõlmab kokku 20 sündmust ja sündmuste sarja. Kõik need sündmused tuginevad kogukondade ja aktiivsete eestvedajate ühisele panustamisele, et tutvustada ülejäänud Eestile, Euroopale ja maailmale Lõuna-Eesti eripära lähtuvalt kohalike inimeste jaoks olulistest väärtustest. Jõudes Lõuna-Eestisse, euroopaliku kultuuriruumi piirile, saab eelkõige kogukonna-

sündmuste kaudu selgeks kogu piirkonna unikaalsus: puhas loodus, erilmeline kultuuripärand, kohalik toit ja käsitöö, tervislik eluviis, jätkusuutlikud ja innovaatsed lahendused, aktiivsed ja elujõulised kogukonnad.

Seto Kostipäivä mõnus melu

Kõige parem võimalus kohtuda kogukondades toimetavate kohalike inimestega avanebki toidusündmustel, mille õnnestumine eeldab head ettevalmistust, viimse detailini lihvitud korraldust ning ladusat koostööd. Kogenud maitsekütid teavad, mida tähendab gastronoomiline koostöö – ei mitte astronoomiline koostöö, kuigi ka tähtede seis võib ilmselt maitseelamust mõjutada. Koostöö selle kõige autentsemas tähenduses ongi märksõna, mis kostub iga toidusündmuse eestvedaja huulilt, rääkides oma toimunud või ees ootavast sündmusest.

Mulluse Seto Kostipäivä eestvedaja, MTÜ Seto Küük juhatuse liige Ülle Pärnoja peab sündmust hästi õnnestunuks ja teab ka õnnestumise võtit – toit ühendab alati ja toob inimesed ühise laua ümber. „Seto toidutraditsioonid seovad setosid hästi kokku. Nii annabki Seto Kostipäiv võimaluse kogukonnana kokku tulla ja üheskoos korraldada, koos midagi ära teha,“ selgitab Pärnoja. „Tänu sellele õnnestubki seto toidu eripära ja kogu piirkonna unikaalsust üha rohkem esile tõsta.“

Lõuna-Eesti kogukonnaprogrammi raames võttis MTÜ Seto Küük juhatuse liikme Anzelika

Gomozova sõnusti aga veelgi laiema plaani – siduda suvine Seto Kostipäiv kevadiste kalendripühadega, et moodustuks omaladne kostipäeva aastaring. Gomozova lisab, et seto maaselits, mida tänava peetakse 17. märtsil, ja seto lihavõtted, mis sel aastal on 5. mail, tekitavad madalhooajal täiendavat huvi Setomaa vastu. Ühtlasi seovad kalendripühad kogu seto toidutraditsiooni, käsitöö ja pärimuse ühtseks tervikuks, sest erilist toitu on läbi aegade valmistatud ja kaunistatud ikka pühadeks.

Seto Kostipäiv koos kevadiste kalendripühade tähistamisega annab eheda võimaluse Setomaa kultuurist ja toidust osa saamiseks. Samuti võimaldab see toidupärimuse kõrval tuua tähelepanu kohalikele toorainele, mahetootmisele, pärisnõudele ja prügimajandusele, kuid ka kaubaringlusele. Nimelt pandi mullu käima menüü kaubaringid kohaliku mustsõstra ja sõira turustamiseks – inimesed tulid algatusega kaasa ja kaup läks hästi. Sõir kui kaitstud geograafilise tähisega toode on üks neid Setomaa ja Vana-Võromaa toidu erilisi pärleid, mida maitsmata ei tasu kodu poole sõitma hakata, sest midagi sellele piirkonnale olulist jääb siis lihtsalt avastamata.

Pane kalendrisse kirja 10.-11. august ja võta sõit Eesti kagunurka aegsasti oma suvisesse sõiduplaani. Paarikümnest Setomaa kodukohvikust, mis avavad ukseid ja aiavärvavad vaid kahel päeval aastas, saad ehedate maitseelamuste ja kohtumiste kõrval kamaluga seto pärimust: seto leelot ja

Lõuna-Eesti kogukonnaprogramm, mis kuulub Euroopa kultuuripealinn Tartu 2024 põhiprogrammi, kasvas välja 2013. aastal Lõuna-Eesti LEADER-tegevusrühmade käima lükatud kollaste akende projektist „Elu kahe maailma piiril“. Lõuna-Eesti kogukonnaprogrammi viivad ellu Tartumaa Arenduselts, Valgamaa Partnerluskogu, Võrumaa Partnerluskogu ja Piiriveere Liider ning koostööpartneritena lõövad kaasa Tartu, Elva, Võru ja Valga linn. Sündmusi toetatakse LEADER-meetmest ning SA Tartu 2024 poolt Lõuna-Eesti kogukonnaprogrammile eraldatud eelarvest. Kogukonnaprogrammi tegemistesse on partnerina kaasatud teinigi Euroopa kultuuripealinn Tartu 2024 projekt Tartu Maailmaülikool.

Kogukonnasündmused, mis on osaks Tartu 2024 Lõuna-Eesti kogukonnaprogrammist:

Jõeretkede sari „Avasta Emajõgi!“, Tartumaa toidusündmuste sari „Tirin“, kogukonnalavastus „Leevaku kullakaevur“, „Seto kostipäivä aastaring“, kogukonnafestival „Mina tean, kust tuleb minu toit“, Tartumaa teemapäevad „Päritud ellujäämiskunstid“, Rõuge projekt „Sanna!“, ruumiloomekonverents „Loo või loobu!“, „Taliteed Emajõe-Suursoos“, maailliste maastike jäädvustamise matkasari Otepääl, „Meelterännak looduses“, I Kodavere laalupido, dokumentaalne osaluslavastus „Ellujäämiskunstid“, Seto tantsupidu „Kad´ah kavvõkö“, Navi küla kogukonnafestival, roosifestival Kaagjärvel, Peipsi Toidu Tänav 175 km, Kagu-Eesti inspiratsioonifestival „Loovus loob lootust!“, „Avastamata Antsla aarded – järved“, linnaruumilavastus „Läbi linna: Valga+Valka“

Rohkem infot:
www.visitsouthestonia.com/tartu-2024/
tartu2024.ee/kogukonnaprogramm

Rikka Ivvani talu juurest Küllätüvä külas algasid Seto Kostipäivä ajal näitleja ja luuletaja Merle Jäägeri ehk Merca kuulsad juturetked mööda küla.

karmoškahelisid ning seto vaaremade unikaalset toidupärandit. Ja hoi a meele, et kostipäeva *peräpütüpäväl* ehk teisel päeval tuuakse vahel välja ka mõni maitseüllatus, mis hoiatud vaid teise päeva rahvale!

Lõputusse looklev Peipsi Toidu Tänav

Kui oled juba tulnud kultuuripealinna maitsmise retkele Lõuna-Eestisse, jää pikemaks. Kiirustades tulek-minek jätab su ilma nendest kohtumistest ja märkamistest, mis sind tegelikult ootasid. Ootasid, et sa võtaksid aega kulgemiseks – võtaksid aega enese, lähedaste ja sõprade jaoks, kellega matkata neil Euroopa kultuuripealinna ja euroopaliku kultuuri piirimaastikel.

Täpselt sellist kulgemist lubab kogeda nädal pärast Seto Kostipäivä aset leidev Peipsi Toidu Tänav – 175 kilomeetri pikkune toidutee Vasknarvast Saaboldani. Kaardi pealt vaadates saab aru, et mööda Peipsi järvejoont alla sõites läbime mitu eripalgelist kultuuripiirkonda vanausulistest ja sibulateest Setomaani välja. Tegelikult ulatubki kogu toidutänav pikkus veidi enam kui 200 kilomeetrini, ent tühja neist kilomeetritest, palju olulisem on see, mida võib sel toiduteekonnal kogeda.

Peipsi toiduvõrgustiku eestvedaja Triinu Akkermann kinnitab, et nii mastaapse toidufestivali peamine tõmbenumber on ehe Peipsi kandi toit. „Peipsi Toidu Tänaval saab maitsta neid siinse

piirkonna toite, mida mujalt ei saa. Peipsi toitu ei leia poodidest, seda saab vaid meilt sel ühel augusti nädalavahetusel,“ räägib ta. Mõistagi on menüüdes peategelasteks järvekalad ja kohalik tooraine ning lisaks degusteerimistele korraldatakse õpitubasid, et anda külastajatele vahetu kogemus Peipsi piirkonna toiduvalmistamise iseärasustest.

18.-19. augustil, kui Peipsi Toidu Tänav 45 toidukohta ukseid avavad, käib kogukondades vilgas tegutsemine ja abikäsi vajatakse igal pool. Kogu festivali korraldusega on seotud vähemalt 450 inimest ning Peipsi kandis on toidufestivaliga seoses isegi ütelnud: „Kui sel ajal siia satud ning nina mõne ukse vahelt sisse pistad, siis sinna sa ka jääd!“

Akkermanni sõnutsi tõmbab Peipsi Toidu Tänav huvilisi nagu magnetiga – piirkonna külastajate arv võib sel augustinädalavahetusel ulatuda lausa paarikümne tuhandeni! Samas on tegu väga vahetu ja kogukondliku ettevõtmisega, millest võidab kogu regioon. „Meie peamine eesmärk on Peipsi piirkonna toidu, elulaadi ja inimeste tutvustamine, kuid me ei tee allahindlust toidu kvaliteedis. Avastame üheskoos vanu retsepte ja pakume sellele kandile iseloomulikke toite, mille tooraine on kohalik,“ kõneleb Akkermann.

Ta lisab, et kuna toit on kogu maailmas turismisektori üks atraktiivsemaid peibutajaid, õigemini peamine tõmbenumber, toob Peipsi toidufestival kasu palju laiemalt. Sündmusest saavad tuge sealsed poed, turud, muuseumid, majutuskohad

ja muudegi teenuste pakkujad, rääkimata kohalikest toidukohtadest. Kas alustad lõputusse looklevat toidutänavat selle algusest või keskpäigast, on sinu valik, kuid ära jäta seda kutset kuulmata!

Tartumaa uus üllataja „Tirin“

Toiduvaldkonna tegijad kuulsid juba lõppenud aastal Tartumaal üllatavat tirinat – juulikuus läks Äksi (eel)arvamusfestivaliga käima toidusündmuse sari „Tirin“, mis näitas kvaliteeti esimestest sündmusest peale. 2024. aastal tasub „Tirinal“ silma peal hoida, sest veebruarist algavad koolitused saavad järje kokakooliga ning kevadlaadast mais läheb lahti suvise hooaja möll. Praktilised tegevused vahelduvad toas ja õues ning kohalik gurmee kutsub peenematele maitseretkedele aasta lõpuni.

Tartumaa toiduvõrgustiku eestvedaja Katri Kuusk rõõmustab, et eelmise aastaga sai „Tirina“ sündmuse sari korraliku stardi. „Meie piirkonnal on palju eeliseid, mida peame ka ise rõhkem teadvustama: tugev põllumajandus oma viljakate muldadega, samuti tugev teaduspool tänu teadus-, kutse- ja arendusasutustele, mitmeid häid näiteid toiduinovatsioonist ja piirkondlike eripärade oskuslikust ärakasutamisest. Eks tööd on veel palju teha, et Tartumaa toidu eripärad välja selekteerida ning nutikalt esile tõsta, kuid hea algus on tehtud,“ märgib Kuusk.

„Tirin“ koondab enda alla erinevaid toidusündmuseid, mis kõnetavad valdkonna paljusid osapooli. Tänu sellele tekib uut suhtlust ja kogemuste vahetamise võimalusi, saab üksteiselt õppida ning leida uusi koostööideid. „Kohalik toit on hinnas, kuid seda pakutakse ikka veel liiga vähe. Toiduvaldkonnas tegutsemine ei ole kindlasti kerge valik, kuid maal elu käib ja inimeste tahe midagi ära teha on muljetavaldav,“ ütleb Kuusk. Ta lisab, et koostöö Tartumaa toiduvõrgustiku tugevdamiseks jätkub ka pärast kultuuripealinna aastat, kuid enne veel tasub leida endale huvi pakkuv toidusündmus ning lihtsalt kohale minna, sest kunagi ei tea ette, mida head sellest sündida võib!

Rõuge kogukonnafestivali ime

Täpselt samamoodi tundsid ka Rõuge kogukonnafestivali korraldajad mullu septembris, nähes Ööbikuorgu kokku tulemas nii palju lähema ja kaugema kandi rahvast. Kogukonnafestivali „Mina tean, kust tuleb minu toit“ põhisündmus, mis valmistati ette Rõuge valla eestvõttel ja paljude partnerite toel, osutus väga õnnestunud sündmuseks, kuigi varem polnud seal midagi täpselt sarnast korraldatud.

Rõuge kogukonnafestivali üks korraldajaid Kaja Kesküla nimetab õnnestumise peamise põhjusena head koostööd, mis tagas enam kui paarituhandlise osalejaskonnaga toidusündmusele edu. „Me alustasime ettevalmistusi varakult ja meil oli hästi tegus tiim. Tagasiside kogu sündmusele on olnud väga positiivne ning sellega tasuks kindlasti jätkata,“ lausub Kesküla, kes hindab kõrgelt ka sündmuse raames tehtud koostööd Tartu Maailmaülikooliga.

Valla arendusnõunik Rutt Riitsaar peab suurimaks saavutuseks, et kõik Rõuge valla haridusasutused löid sündmusel aktiivselt kaasa. „Lastele läks toiduteadlikkuse praktiline õpe väga hästi korda,

samuti nunnukonkurss,“ märgib ta. Seepärast plaanitakse kultuuripealinna aastal kindlasti jätkata lastele suunatud tegevustega. Plaan on kujundada 6. september taas Rõuge valla laste õpitubade päevaks ning 7. septembril korraldada töötubasid ka täiskasvanutele.

Nõnda saab öelda, et Rõuge kogukonnafestivali külvast lastesse huvi seemne, mis läks idanema – ja see on tänaste noorte digikeskset maailmapilti arvestades omalaadne ime. Kui mõelda, siis eks see olegi ju tõepoolest looduse ime, et pisikesest seemnest kasvab suur köögivilj. Sama suur ime on see, kui pisikeses ilmakodanikus tärkab tänu ühele kogukonnasündmusele suur huvi toidu ja kogu looduse imepärase maailma suhtes. Nii võivad kultuuripealinna toidusündmused otsekui ellujäämise kunstide taimelava inspireerida igaüht, sõltumata vanusest või huvidest.

Jah, eks maitset ongi erinevad, aga kindlasti ei pea sa pettuma selles, et Lõuna-Eesti kogukonnaprogrammi raames toimuvatel toidusündmustel kohtud kohalike ägedate inimestega ja saad mekkida kohalikke ehedaid maitseid, olgu tegu pisikesel õpitoal või suure toidufestivaliga. Toiduelamusi pakuvad teisedki kogukonnasündmused, mis keskenduvad rõhkem kultuurile või loodusele. Nii et, kui siiani kahtlesid, kas Tartu 2024 on sinu jaoks, siis kõhklemise asemel tule kindlasti – tule kogukonnasündmusele kultuuripealinna maitsma!

Rohkem infot aadressil
www.visitsouthestonia.com/tartu-2024/

Ühepäevakohvik "Mõtsaveere Jutuss" Hilana külas Ees-Kõivu põlistalus võttis tunnuslauseks „Null kilomeetrit!“ ehk enamik kohviku toorainest pärines oma aiast, kanalast või naabrite laudast ja põllult.

Katri Kuusk

Tartumaa toidusündmuste sari „Tirin“ ergutab kaasa looma järjepanu kahel aastal (alates 8.02.2024) Mitmekülgne toidusündmuste sari „Tirin“, mis sai hoo sisse 2023. aasta juulis ja vältab 2024. aasta lõpuni, rullub lahti mitmekümne eraldi sündmusena üle kogu maakonna. Sari kaasab erinevaid osapooli ning tutvustab Tartumaa toiduvaldkonna parimaid praktikaid. Tegevust jagub nii lastele, eakatele, peredele kui ka professionaalidele, sest sündmusi leidub igale maitsele: on nii koolitusi kui ka kohvikutepäevi, laatasid ja maitseväljasõite jpm. Korraldaja MTÜ Tartumaa Arendusselts.

Triinu Akkermann

175 km pikkune Peipsi Toidu Tänav rabab maitstva ehedusega (17.-18.08.2024) Pop-up restoranid sadamates ja maantee ääres, avatud kodulehed ja rahvamajad, rikkalik maitsebuket kohalikust toidust ja kultuurist – nõnda lookleb lõputu külluslik toidutänav mööda Peipsi järve rannajoont Vasknarvast Saaboldani Setomaal. Mastaapne Peipsi toidufestival toob külalastajateni 175 km ulatuses 45 kahepäevarestorani, kus lauale jõuab kõik see, mida annavad Peipsi järv, sealse kandi põllud, metsad, sood ja rabad. Saab õppida kohalikku toidukultuuri ning koguda inspiratsiooni uute retseptide ja toiduvalmistamisviiside jaoks. Korraldaja MTÜ Peipsimaa Kogukonnaköök.

Kuhu minna ja mida teha?

Millised Lõuna-Eesti kogukonnaprogrammi toidusündmused tasuks kindlasti enda kalendrisse märkida? Siit leiad LEADER-tegevusrühmadega koos korraldatava Lõuna-Eesti kogukonnaprogrammi toidusündmuste lühitutvustuse.

Lõuna-Eesti kogukonnaprogrammi toidusündmused 2024:

1. Tartumaa toidusündmuste sari „Tirin“ (alates 8.02.2024)
2. Seto Kostipäiv (10.-11.08.2024)
3. 175 km pikkune Peipsi Toidu Tänav (17.-18.08.2024)
4. Rõuge kogukonnafestival „Mina tean, kust tuleb minu toit“ (6.-7.09.2024)

Ülle Pärnoja ja Inara Luigas

Seto Kostipäiv rõõmustab külalislahkusega mitu aastaringi (10.-11.08.2024)

Sõir, suulliim, kikkaseenepiirak ja seto köögile omased muud hõrgutised sunnivad pidevalt kalendrisse kiikama – millal ometi algab see setode külalislahkuse päev, Seto kostipäiv! Kuuldes kõrva paitavat karmoškaheli või eksootilist seto leelot, astu julgesti taluhoovi, hubasesse kodukohvikusse, ja jää pikemaks. Võta aega, et vaaremade retseptiroogadega maitsemeeli hellitada, seto köögikunsti eheduses keha ja hinge kosutada. Tasub ööseksi jääda, sest hommikul algav peräpütüpäiv võib ka üllatada. Korraldaja MTÜ Seto Küük.

Rutt Riitsaar ja Kaja Kesküla

Rõuge kogukonnafestival „Mina tean, kust tuleb minu toit“ (6.-7.09.2024)

Oled see, mida sööd – öeldakse! Rõuge rahvas teab, aga soovib veelgi rohkem teada saada ja neid teadmisi ning kohalikke maitseid ka jagada. Rõuge valla eestvedamisel aset leidev kogukonnafestival võtab sel korral fookusesse noored ja kohaliku toidu. Õpitoad Rõuge valla lasteaija- ja koolilastele, töötoad täiskasvanutele ja Tartu Maailma-ülikooli loengud (järelkuulataavad) – see on jätk mullusele kogukonnafestivalile, mis aitab mõista meie ja maailma toidulaua ümber toimuvat. Korraldaja Rõuge vald.